

»Kiklop« in nacionalizem: inherentna politična dilema Joyceovega »hibridnega« teksta

Andraž Jež

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
andraz.jez@zrc-sazu.si

Razpravljanje bo osredotočeno na strukturni vidik poglavja »Kiklop« iz Uliksa Jamesa Joycea, ki se dotika vprašanj kolonializma, imperializma in modernizacije skozi osrednjo problematiko etničnega nacionalizma. Ob tem bo poskušalo pokazati, da poglavje kljub slogovnim in vsebinskim zastranitvam manifestira Joyceove politične poglede, ki pa jih študije iz zadnjih desetletij v glavnem obidejo.

Ključne besede: angleška književnost / Joyce, James / nacionalizem / imperializem / Irska / postkolonialne študije

V nekaj zamahih bi bilo mogoče fabulo poglavja »Kiklop« povzeti takole: skupina »običajnih« Dublinčanov z začetka 20. stoletja se sreča v krčmi Barneyja Kiernana in razpravlja o različnih temah. Pripovedovalec je anonimen, a se skozi besedilo hitro izrazi vrsta njegovih lastnosti. Naracija »tipičnega Dublinčana« (Gradišnik 553; Campbell 109) tako med drugim razkriva etnične predsodke, integralen del tradicionalistične ideologije, ki se reproducira ustno v nereflimiranih izjavah prijateljev v krčmi.¹ Najznamenitejši protagonist gostilniškega prizora je njegov prijatelj »Državljan«,² bržkone tudi »najčistejši« zastopnik njihovega primitivno manifestiranega nacionalizma in ekstremnega tradicionalizma. Vizualno je upodobljen naravnost epsko, kot velikan, odet v divji, skoraj plemenski kostum. Ko govori o različnih tematikah, ob vsaki priložnosti izraža svoj gnev nasproti vsemu neirskemu, zlasti nasproti Angležem. V glavnem močno precenjuje zgodovinsko vlogo Irske, ob čemer pogosto neproblematično preklaplja med pristransko interpretacijo zgodovinskih dogodkov in čisto (irsko nacionalistično) mitologijo, kar pristoji pretirani, heroični upodobitvi njegovega videza.

Na neki točki vstopi glavni protagonist romana Leopold Bloom in se pridruži njihovemu soglasnemu pogovoru. Dramatični vrh poglavja predstavlja Bloomova in Državljanova neuspela diskusija o narodnosti in veri, v kateri kajpak zavzameta povsem nasprotni stališči. Nazadnje izbruhne

Državljanovo sovrašтво do Judov, potem ko njegov sogovornik izjavi: »Vaš Bog je bil Jud. Kristus je bil Jud kakor jaz.« (Joyce, *Ulikses I* 404) Državljan za Bloomom vrže škatlo piškotov, a ga zgreši. Naracija je vse-kozi obogatena (oziroma motena, kot bi lahko pripomnil ciničen bralec) s polifonijo glasov, ki v različnih niansah (od časopisnega poročila do mit-skih obrazcev) artikulira opis sprotnega dogajanja in številne druge teme, mestoma navidezno nepovezane s fabulo.

Osnovna paralela v ozadju epizode je jasna. Državljan je Polifem, ki ga je Odisej srečal na otoku kiklopov, v jamah živečih enookih velikanov. Otok je zlahka mogoče primerjati s krčmo, polno vinjenih somišljenikov. Struktura diskusije med Odisejevim pendantom Leopoldom Bloomom dolguje Odisejevi zvitosti (ki se med drugim kaže v njegovem razgovoru z velikanom in končnem pobegu s tovariši), zaradi katere je Polifem naposled oslepljen izgubil sled za mornarji. Škatla piškotov, ki jo je v smer Blooma zagnal Državljan, ko »je imel sonce v očeh« (*Ulikses I* 405) (kar je bil po poročanju prevajalca *Uliksa* v slovenščino Janeza Gradišnika [562] potepuški evfemizem za opitost), je kajpak neposredna referenca na Polifemov obupani met skale ob Odisejevem odhodu. Joyce je bil celo tako natančen, da si Bloom na neki točki poglavja prižge cigaro in z njo opleta pred Državljanom, kar gre razumeti kot metaforo za kopje, s katerim je Odisej oslepil Polifema (Ellman 360; Gradišnik 556).

Tu pa se primerjava nekoliko zaplete. V znameniti Joyceovi shemi *Uliksove* strukture je »**umetnost**«, **povezana z omenjenim poglavjem, politika** (Gradišnik 552), ki jo je Joyce pojmoval kot dejavnost, tesno povezano s pristranskostjo. »Organ« epizode je mišica, ki jo je mogoče povezati z močjo ali kar s silo. In vendar polifonični ekskurzi, ki naraciji dodajajo nove ravni, kakor poudarjajo zlasti literarne študije zadnjih desetletij, znatno omehčajo ostro konstrukcijo relacij. Je Joyce to hotel? Ena od možnosti, zakaj bi jih uporabil, je povezana z njegovim pojmovanjem *tékhnē* politike z digresijo in evfemizmom kot edinima političnima sredstvoma širše mobilizacije. Še verjetneje pa je, da gre ključ iskati v etimološki agendi imen protagonistov iz Homerjeve medbesedilne predloge Joyceovega romana.

Polifemovo ime se začenja s predpono *poly-*, ki pomeni »več«, »mnog(oteren)«, »pogost« idr. (Dokler 634; Perseus Digital Library). Beseda *πολύφημος* (v neimenski rabi, denimo pri Pindarju) sicer pomeni »[tisti,] o katerem se veliko govori« ali preprosto »slaven« (Perseus Digital Library), lahko pa tudi »[tistega,] ki veliko govori ali poje« ali »zelo glasnega, hrupnega« človeka oziroma kar »pevca« (Dokler 635). Prvi pridevnik, ki ga Homer v *Odiseji* uporabi za glavnega protagonista, je *πολύτροπος*, ki dobesedno označuje »mного potujočega« ali »mного blodečega«, lahko pa ga beremo tudi kot »[tistega,] ki obrne mnogo poti[,] ali »[tistega, ki je] od mnogih poti[,]« (Perseus

Digital Library).³ Doklerjev grško-slovenski slovar se približuje temu pomenu in navaja tudi prevode »iznajdljiv«, »spreten«, »izkušen« (635). Tovrstno branje – ki med raziskovalci grških epov ni bilo redko – implicira natanko tiste pretanjene strategije, ki so bile Odisejev glavni adut vse od zamisli za gradnjo trojanskega konja (v tem kontekstu navaja Doklerjev slovar tudi pomen »mnogoličen«). In prav to bi lahko do neke mere pojasnilo polifonično (in posledično polimorfično) pripovedno konstrukcijo tega poglavja.

Kaj Državljana in njegove družabnike razkrinkava kot enoake? Površen (čeravno ne povsem zgrešen) poskus se izteče v manihejsko delitev med »dobrim« Bloomom, ki pooseblja Joyceovo nazorsko širino v dilemah, povezanih z nacionalno problematiko, in »slabimi« nacionalisti, katerih pristranski pogledi jih ohranjajo slepe za vsak vidik, ki ni motiviran z irskim nacionalizmom. Mnogi namigi v celoti podpirajo tovrstno interpretacijo. Tako ni nobenega dvoma, da velik del Državljanove osebnosti, vključno z njegovim nenavadnim opisnim imenom, temelji na fanatičnem irskem domoljubu s preloma 19. stoletja Michaelu Cusacku, ki ga je Joyce ob neki priložnosti celo srečal in ga vse odtlej odkrito preziral. Poleg tega, da je ustanovil nacionalistično športno društvo Gaelic Athletic Association leta 1884, je bil znan predvsem po svojih bojevitih ksenofobnih izjavah (Litz 27) pa tudi po veličastni postavi širokih ramen, ki prav tako zaznamuje lik Državljana. Paralele z glavnim protagonistom te epizode je mogoče najti celo v Cusackovem tipičnem oblačenju. Poleg tega – in od tod Državljanovo ime – je o njem krožila anekdota, da je nekoč naglo vstopil v krčmo in zavpil na natakarija: »Sem državljan John Cusack iz departmaja Carran v baroniji Burren v grofiji Clare, ti protestantski pes!«⁴ (Ellmann 61).

Globlja analiza vseeno razkrije kompleksen sistem referenc. Najprej – v primitivnih patriotskih izjavah gostov Kiernanove krčme je zakopanih kar nekaj Joyceovih mladostnih, še ne izoblikovanih pogledov na irsko nacionalno vprašanje. Raziskovalci v glavnem elegantno zapišejo, da gre za izvorno ironično samokritiko, a podobnosti so včasih osupljive. Naj za primer navedem Joyceov citat izpred leta 1910:

In ne glede na vse, Irska ostajajo možgani Združenega kraljestva. [...] Irci, obsoje ni na izražanje v jeziku, ki ni njihov, so nanj odtisnili sled svojega genija in tekmujejo za slavo s civiliziranimi narodi. Temu se potem reče angleška književnost ... (Ellmann 217)

V povezavi s tem si oglejmo naslednje, sicer v afektu izrečene Državljanove besede:

K vragu naj gredo! Bog, če je za kaj, naj udari s prekletstvom te preklete debelobučne pasje sinove! Nimajo ne glasbe ne umetnosti ne slovstva, ki bi bilo

vredno govoriti o njih. Kar imajo civilizacije, so jo ukradli nam. Jecljavi sinovi bastardskih prikazni. (Joyce, *Ulikses I* 384)

In celo ozkosrčni pripovedovalec je, kot je priznal sam Joyce, oblikovan po pisateljevem očetu, Johnu Joyceu. Ta je, paradoksalno, kar nekaj značilnosti posodil tudi Bloomu, kajpak pripovedovalčevemu samoumevnemu antipodu (Ellmann 22). Joyce je zapisal, da je velik del *Uliksa* pravzaprav posvetilo očetovemu nenavadnemu humorju. Ko je leta 1931 oče, do katerega je James vselej gojil ambivalentna občutja, umrl, je sin zapisal: »Humor v *Uliksu* je njegov; [romaneskni] ljudje so njegovi prijatelji. Knjiga je izrezan on.« (Ibid.) Podrobnejši vpogled v problematiko poglavja nam torej nekoliko zabriše osnovno nasprotje med nacionalistično enostranskostjo in distanciranim kozmopolitskim pogledom. Kaj nam torej poglavje pripoveduje, kot se dozdeva, celo mimo pisateljevega namena? Preden odgovorim na to vprašanje, bi rad razčistil za razpravljanje sicer ne tako bistveno razločevanje med kolonializmom in imperializmom. Oba se v besedilu nanašata na britansko dominacijo na Irskem med letoma 1801 in 1922 (v zvezi s Severno Irsko pa se ta še nadaljuje), vendar ne z istim poudarkom.

Ania Loomba v študiji *Colonialism/Postcolonialism* v delnem sklicevanju na slovarski pomen besed (do katerega se obenem – vsaj deklarativno – upravičeno kritično distancira (10)), kolonializem definira s kolonizacijo, torej z »osvajanjem in nadzorom nad zemljo in dobrinami drugih ljudstev« (8). Tovrstna konceptualizacija ne implicira historične naddoločenosti pojmovne razlike, tako kot nekatere druge rabe, kar posebno jasno pride do izraza ob avtoričinem poskusu definicije imperializma. Te v nasprotju s prejšnjo definicijo ne zasnuje na kritično dopolnjenem semantičnem pomenu, ki bi besedo povezoval s cesarstvom; vseeno pa se zoperstavi pomenski distinkciji med pojmom, kakršno nekateri, zlasti marksistični teoretski tokovi v grobem uvajajo prav za razlikovanje med predkapitalistično in kapitalistično, torej moderno kolonizacijo.

V nasprotovanju omenjeni distinkciji se Ania Loomba sklicuje na tiste avtorje, ki imperializmu pripisujejo historični primat nad kolonializmom. Blizu ji je tudi opiranje na »zgodnjo rabo v angleškem jeziku«, po kateri bi bilo treba *imperialno* povezati ne s cesarstvom, temveč z nadvlado in močjo (prim. 8–11). Avtorica s svojimi sugestijami po angažirani distanci do semantičnih osnov besede pravzaprav nehote pritegne historičnomaterialističnim rabam pojma *imperializem* – le da so se te semantični povezavi z aristokracijo oziroma rojalizmom *dejansko* kritično odtegnile s produkcijo (*novih*) kritičnih konceptov, avtorica pa se namesto tega v nadaljnjem definiranju osredotoči na »spreminjajoče se pomene v zgodovinskem procesu«, kakor jih pač izpričujejo besedila različnih *starejših* avtorjev. Da so bila

ta skozi vso zgodovino (vsaj) enako podvržena vladajočim ideologijam kot trenutno slovaropisje, ki ga je avtorica podvrгла upravičeni kritiki, najbrž ni treba posebej omenjati.

Na srečo je mogoče vsaj za trenutne potrebe obe metodologiji uskladiti. Velika Britanija s konca 19. in začetka 20. stoletja je bila vsekakor imperikalna rojalistična velesila s prevladujočimi produkcijskimi razmerji razvitega kapitalizma. Njena moč se je manifestirala v kolonialni dominaciji, v katero je poleg dobršnega dela evropskih čezmorskih kolonij spadala tudi Irska. V času in prostoru, ki ga obravnava pričujoče besedilo, Velika Britanija torej ustreza imperialistični in kolonialni sili tako po trenutno referenčni postkolonialni definiciji kot po nekaterih drugih teoretsko relevantnih definicijah – in konec koncev po slovarskih definicijah obeh pojmov.

Po tej digresiji se lahko spet navežemo na »Kiklopa« in slogovno neenotnost, ki jo radi izpostavljajo novejši raziskovalci Joyceovega opusa. Protejsko prehajanje med slogi implicira možnost več interpretativnih praks; v povezavi s postkolonialno definicijo kolonializma in imperializma naj za začetek omenim nekaj obravnav poglavja v sklopu postkolonialnih študij Irske. Primeri, deloma izbrani iz daljšega pregleda problematike, ki ga je za zbornik *James Joyce in Context* pripravil Gregory Castle, ne proizvedejo enotnega koncepta. Namesto tega izpostavijo relevantno dilemo, ki jo je mogoče razrešiti s konceptom iz nekega drugega akademskega miljeja in bo obravnavana pozneje.

Z Davidom Lloydom in Colinom Grahamom se je mogoče strinjati, da je prevladujoča postkolonialna kritika na Irskem vse preveč zavezana »naraciji, ki slavi nacionalno entiteto kot logičen in pravilen rezultat protikolonialnega boja« (Graham 82; prim. Castle 105). Toda njuna (posebno Lloydova) sklepanja namesto izpeljave kritične alternative obstanejo v okvirih ideologije pluralizma. Lloyd v luči tako imenovane teorije ponarejanja (angl. *theory of adulteration*) v svojem delu o irski postkolonialni literaturi *Anomalous States: Irish Writing and the Post-colonial Moment* trdi, da je *Ulysses* »hibriden« tekst (ob čemer hibridnosti ne razlaga povsem v postkolonialni tradiciji rabe pojma). Zato naj bi roman zavračal monološko strukturo kolonialnih, nacionalističnih, *kakor tudi preporditeljskih* diskurzov. Do sem se je z njim vsekakor mogoče strinjati; Joyceova literatura je bila enako tuja konformistični kolonialni miselnosti kot tradicionalizmu irskega nacionalizma. Prav tako je treba Lloydu pritegniti, ko ugotavlja, da je tradicionalistični nacionalizem napačna oblika odpora in da podvaja »naracijo gospodarja«.

Težko pa se je pridružiti Lloydovi argumentaciji, kakršno je v tej ali drugi obliki zaslediti že pri **zgodnejših postkolonialnih mislecih**, v omiljeni obliki pa tudi pri Grahamu. Dialog s kolonizatorjem naj bi tako po

Lloydu naddoločala »neavtentičnost«, to »perpetuirano stanje koloniziranega«. Prav neavtentičnost irskega nacionalističnega gibanja, ki naj bi ga vse preveč določal diskurz kolonista, naj bi tako proizvedla iskanje »izmišljenih izvorov« (angl. *fictional origins*) (Childs in Williams 72). Ugovor je seveda na dlani: kaj takega kot avtentični diskurz tako ali tako ne obstaja, marveč je le ideološki učinek vseprisotne posredovanosti v razvitem kapitalizmu. Lloydova denotacija neavtentičnosti je spodletela analiza, ki povzema natanko tisti dominantni diskurz, do katerega sicer vzpostavlja distanco. Zamisel, da bi bili (denimo) Irci brez kolonizacije kaj bolj »avtentični« od koloniziranih Ircev oziroma da so bili angleški kolonisti kaj bolj (ali pa – *mutatis mutandis* – manj) avtentični od njih, se kaže kot navna in teoretsko nevzdržna; in vendar takšne neprijetne implikacije neogibno tvega vsako teoretiziranje, ki si za izhodišče postavi dilemo med avtentičnostjo in njenim pomanjkanjem. Lloyd je torej mogoče temeljno ugovarjati: za podvojitve kolonialnega vzorca ni kriva permanentna kolonialna »neavtentičnost«, temveč (z modernizacijo naddoločena) ideja *avtentičnosti* – in samo ta lahko na modernizacijo odgovori z iskanjem, če se navežemo kar na Lloyd, *izmišljenih izvorov*. Grahamov poskus proizvesti koncept avtentičnosti (132–152), s katerim se izogne mnogim Lloydovim posplošitvam, sicer izkazuje večjo mero kritičnosti. A tudi Graham problematičnega pojma naposled ne ovrže, temveč ga zgolj redefinira; v nadaljevanju se poleg tega dodatno zaplete v ideološke aporije, ko razpravlja o specifično irski avtentičnosti itd.

Lloydova teorija ponarejanja, ki sicer ponuja kar nekaj tehtnih prispevkov k razmišljanju o Joyceu, se za nekoliko navjno (ali vsaj ne dovolj domišljeno) izkaže tudi pri analizi Joyceove hkratne distance do kolonializma in nacionalizma. Na primeru poglavja »Kiklop« (ki ga Castle imenuje »ključno mesto za kritične diskusije o nacionalizmu«) (106), predvsem pa na njegovih parodičnih interpolacijah v funkciji komentarja na dogajanje, je David Lloyd poskušal dokazati svojo predpostavko o dejanski alternativi omenjeni, ideološko pripisani kolonialni neavtentičnosti. Slednja naj bi, tako kot domnevno velja za epizodo »Kiklop«, temeljila na besedilih, ki so »hibridi« med imperialnimi in nacionalističnimi identifikacijami. Ta besedila naj bi predstavljala motnjo za vzpostavitev kakršnekoli »fiksne identitete« (Child in Williams 73). Hibridizacija je pri Lloyd, kakor se zdi, definirana precej bolj arbitrarno od izhodiščne rabe pri Bhabhi in nekaterih drugih postkolonialnih piscih. Implicira namreč relativizem naracije, ki naj bi se ga transgresiven avtor, kakršen je Joyce, posluževal, da bi spodmaknil temelj *fiksni identiteti*, tako kolonialnim kot lokalnonacionalističnim. Z Lloydovimi besedami,

drsenje med institucionalnimi, kulturnimi, rasnimi in političnimi elementi je funkcija stilistične hibridizacije, ki ne ponuja nikakršnega normativnega modusa reprezentacije, od katerega bi lahko odstopali preostali. (Castle 102)

Lloyd ponudi namig, ki je naši problematiki blizu, vendar tega očitno ne opazi in iz njega naposled tudi na tem mestu ne izpelje ničesar drugega kot tisto, kar sicer deklarirano kritizira. Za razmerja moči v poglavju naj bi bila namreč ključna Bloomova *neirskost* ali *polirskost* (*non-/semi-Irishness*), katere kompleksna »ideološka in etnična identiteta« po Lloydovem mnenju obstaja nad »esencialističnimi in esencializirajočimi političnimi kategorijami« (Castle 106). Pustimo ob strani, da je s tem v povsem ahistorični maniri in, kar bode v oči, *nehote*, tako esencialistični in še toliko bolj politični kategoriji, kot je »etnična identiteta«, Lloyd naklonil mesto *nad* esencialističnimi političnimi kategorijami. Še precej bolj simptomatično je, da – kakor je pozoren bralec lahko opazil – esencialnega ne *zoperstavi* političnemu, temveč ga z njim celo *poenoti*.

Ideološka operacija, ki jo povzema omenjeni simptom, pa naddoloča tudi pisanje druge postkolonialne raziskovalke Joyceovega pisanja. Drugače od Loyda ali Grahama se pri njej ne kaže kot stranski učinek premalo domišljenih pertinentnih sklepov, temveč preprosto kot napačen sklep. Interpretacija Emer Nolan namreč strpnega Blooma spravi s hujskaškim Državljanom, v katerem vidi tudi najverjetnejši Joyceov alter ego. Slednje je precej drzna predpostavka, ki ignorira vrsto tehtnih virov, vključno s samim Joyceom. Najpomembnejša Bloomova intervencija v pogovor pa v njeni interpretaciji postane uvedba »ljubezni« v dialog. Interpretacija tako v enem zamahu zavrne ves napor sodobnega kritičnega družboslovja, da bi tako *esencializiranemu* pojmu, kot je v moderni družbi ljubezen, našli *politično* pojasnilo, namesto da bi politična vprašanja pojasnjevali z ljubeznijo. Bloomovo znamenito, s spontano ideologijo naddoločeno gostilniško razpravljanje o življenju, ki da ni »sila, sovraštvo, zgodovina«, temveč *ljubezen*,⁵ tako avtorica interpretira v sklopu »afektivnih« in »relacijskih« politik, ki naj bi jih bil tujec deležen v preveč agresivnem lokalnem okolju (Castle 106). Tako tudi decidirano pokaže, da tisto, kar tipični Bloom iz anglosaških postkolonialnih študij zoperstavlja Državljanu, ni nad esencialnim *niti* nad političnim, ki ju moramo na tem mestu, kot rečeno, v nasprotju z Lloydom razumeti kot dve strani binarne opozicije.

V resnici bi se morali za konceptualizacijo Bloomove vloge v »'relacijskih' politikah« ustaviti že mnogo prej, da bi odkrili dilemo, iz katere lahko nadaljujemo analizo. Gre za omembo *ne-* oziroma *polirskosti*, ki je politična dilema *par excellence*; simptomatično pa je že, da se Lloyd ob obeh členov dileme ni zdelo vredno teoretsko razmejiti. Joyceova odločitev za Blooma

kot literariziranega Juda nam v kontekstu britanske dominacije namreč lahko pomaga razumeti poglavje v povsem novi luči. Avtor *ne-* oziroma *polirskost* sicer povezuje s preseganjem čistih esencialističnih oziroma esencializirajočih kategorij (Castle 106). Dejansko pa je prav nasprotno: za analizo asimetrične strukture poglavja je treba Bloomovo judovstvo razumeti kot strukturo jasno (toda različno) locirano točko v dveh evropskih nacionalističnih ideoloških agendah, od katerih ena Juda Blooma razume kot Irca, druga pa ne – in ki (obe v nečisti obliki) naddoločata tudi pogovor o nacionalnosti v kolonialnem Dublinu, za Londonom tedaj največjem mestu britanskega imperija. Prav tako pa je treba razumeti (kar stvari zaplete tako za potek dialoga kot za bralca), da je tista ideologija, za katero je Bloom Irec, inherentno protiirska. Za trenutek se bom odmaknil od interpretacije Joyceovega »Kiklopa« in se posvetil ideologijama, ki vsaka po svoje okvirjata nacionalnost fiktivnega Blooma in katerih trk motivira klimaks v zadnjem delu poglavja.

Za moderno nacionalistično formacijo sta temeljna dva ideološka vira, ki se vzajemno spodjedata. Prvi je državljanski nacionalizem, ki je nastal z razsvetljenstvom in francosko revolucijo in je bil še leta 1848 prisoten v glavnini evropskih držav zahodno od Rena, v katerih je val meščanskih revolucij leta 1830 dokončno odpravil fevdalizem (Hobsbawm 138). Drugi od obeh virov je etnični oziroma romantični nacionalizem, ki je na osnovah Herderjeve filozofije nastal v nemških deželah kot reakcija na Napoleonove pohode in kot posledica strahotne ekonomske zaostalosti in avtarkičnih, predrepublikanskih družbenih razmerij. Predstavniki prvega so (vsaj v njegovi najčistejši obliki) verjeli, da je treba nacije šele ustvariti, zaradi česar so si prizadevali ljudstvo *izobraziti*. Predstavniki drugega so imeli nacije za arhaične tvorbe, ki jim grozi izumrtje, in so se zato *učili* od neizobraženega ljudstva, za katerega so verjeli, da je bliže narodovim domnevnim koreninam. Eno ključnih mest prvega je pionirska emancipacija Judov v moderni evropski zgodovini v času jakobinske oblasti v Franciji (Leerssen 138), eno ključnih mest drugega pa odkrit antisemitizem Fichteja in drugih zgodnjih nemških nacionalistov (Altshuler 23). Za našo raziskavo je pomembno tudi, da je hkrati s krepljenjem buržoazije v drugi polovici 19. stoletja razsvetljenski, državljanski pojem nacije odmiral, tudi v osrednjih kapitalističnih državah pa se je krepil etnični nacionalizem, na novo spodbujen s socialnim darvinizmom in rasnimi teorijami.

Angleška nacionalistična formacija je resda nekoliko specifičen primer, saj že od začetkov v 18. stoletju ni bila zaznamovana z močnim kritičnim potencialom kot francoska,⁶ temveč je posledica že bolj ali manj naturaliziranih procesov pojava javnosti (Newman), upravne centralizacije in vrste meščanskih gospodarskih ukrepov, ki jih je v svoji rudimentarni

formi sprožilo še revolucionarno vrenje v 17. stoletju. Konec 18. stoletja je angleški modernizaciji osnovne konture zarisala prva industrijska revolucija, zaradi česar se je njen politični kontekst (kljub razviti razsvetljenski filozofiji) še jasneje razločeval od sočasnih politično progresivnih procesov v Franciji in Ameriki. Vseeno se je zaradi velike koncentracije kapitala, ki je naposled pripeljala do pospešene gradnje železniške infrastrukture ter nadaljnje industrializacije in večanja mest, predvsem pa zaradi otoške lege, nacionalizem manifestiral bistveno drugače kot v germanskih absolutističnih monarhijah in fevdalno razdrobljenih kneževinah ali v Rusiji.⁷ Ne da bi se na tem mestu spuščal v podrobnosti, naj namignem, da so bili Judi v Veliki Britaniji institucionalno emancipirani leta 1858 (Brenner et al. 57) in da je angleška javnost, kljub občutni prepustnosti za etnonacionalistične, sčasoma pa tudi darvinistične in rasne ideološke okvire, reagirala ob stopnjevanem političnem antisemitizmu v Prusiji in Rusiji v letih 1881–1882. *Times of London* je tudi izrecno obsodil carske pogrome (Frankel 72), primerljivo ostre drže do antisemitizma pa osrednji meščanski tisk v deželah vzhodno od Rena v glavnem ni bil zmožen vse do konca druge svetovne vojne.⁸

Nasproti angleškemu kolonializmu (in naddoločen z njim) se je kot reakcija javljal irski nacionalizem, ki se je kljub zgodnjim in razmeroma močnim vplivom francoske revolucije na Irskem⁹ v 19. stoletju učvrstil na tradicionalistični ideološki platformi. Ta se angleški kolonialni nadvladi in njenim neposrednim posledicam (zaradi velikanske lakote, ki jo je sprožila katastrofalna angleška agrarna politika, je denimo okrog leta 1847 umrlo milijon Ircev, še en milijon pa se jih je izselil) (Hobsbawm 213) ni zoperstavljala s socialno usmerjenima ekonomsko in politično strategijo, temveč z regresivnimi etničnimi praksami obujanja namišljenih skupnih tradicij. Slednje so se že zaradi intenzivnega nanašanja na tradicionalni irski katolicizem lahko manifestirale le kot antisemitske (Eliash 53).

In tu intervenira paradoks, povezan z Joyceovo izbiro Juda za protagonista v prizoru, ki smeši irski nacionalizem. Bloomov paradoks je jasen: brutalna angleška modernizacija, ki je bila na Irskem kajpak hegemonična, je vendarle dosegla stopnjo, ko lahko Jude vsaj približno emancipira – ob čemer pa je irske Jude emancipirala v Irce, ki jih je zatirala. Nasprotno je irski nacionalizem kot najevidnejša odporniška alternativa proti angleški nadvladi ponujal nazadnjaško idealizacijo irskih korenin, ki je modernizacija še ni okrnila; z drugimi besedami: ki je še ni dosegel sklop razsvetljenskih praks, med katerimi moramo emancipacijo Judov razumeti kot simptom.

S tem nujnim ekskurzom torej lahko razumemo, kako prav je imel Lloyd, ko je (sicer iz napačnih razlogov) izpostavil Bloomovo *ne-* oziroma *polirskost*; za literarnega Blooma je bila razlika med obojim usodnega po-

mena, še več, dve slabi alternativni, ki ju je Jud Bloom moral tehtati, sta proizvajali različne ideološke učinke prav na ločnici, ki jo vzpostavlja ta dilema. Ko se je fiktivni Bloom, dejansko pa kdorkoli, ki mu je ideološki okvir omogočal prepoznavati ideološke učinke antisemitizma, opredeljeval med angleško dominacijo in (navideznim) irskim odporom, je lahko tudi brez teoretskega ogrođja računal s tem, da je po agendi hegemonične angleške ideologije veljal za (vsaj pol-) Irca, po agendi irskega nacionalizma pa ne.

Čeprav je tako lahko izbiral zgolj med tem, ali bo zatiran kot Jud ali kot Irec, je modifikacija nadvse pomembna za opredeljevanje. Angleška dominacija (ki jo je osamosvojitve obetala streti) ga je namreč postavljala v vlogo, ko je bila opredelitev za irsko osamosvojitve ali proti njej »njegov«¹⁰, domnevni irski odpor zoper dominacijo (ki je obetal pripeljati k osamosvojitvi) pa njegovi odločitvi te vključenosti ni priznaval. Skratka, če bi Bloom želel biti Irec, bi moral povzeti britansko kolonialno nacionalistično ideologijo, ki bi njegovo judovstvo pravno in simbolno izenačila z brezpravno irskostjo. Tega Bloom kot prebivalec Irske seveda ne stori, a si s tem zapravi irskost.

Ker pa je angleški imperializem tudi koloniziranega Irca (in s tem irskega Juda) razumel kot (vsaj pol-) Britanca (obratno pa ni mogoče trdit), irsko-judovski odnos v obravnavanem poglavju po eni strani podvoji, po drugi pa strukturalno *prezrcali* angleško-irskega. Če je namreč slednji zaznamovan z inkluzivnim *hegemonom*, je inkluzivnost prvega na strani *zatiranega* – če jo seveda prepozna in ne popusti učinkom spontane etnonacionalistične ideologije. To je seveda mogoče izvajati le iz dveh pozicij – teoretske pozicije, ki je Bloom (ponovno, čisto v skladu z Joyceovimi pisateljskimi načrti) ne dosega, in pozicije Juda. Na tega v nasprotju z nekaterimi drugimi zatiranimi skupinami etnonacionalistične prakse ciljajo manifestno, kot *deklariran* del svoje politične agende, zato so Blooma k opredelitvi *lahko* pripravili neposredni ideološki učinki irskega nacionalizma. Z drugimi besedami: da bi razumeli, kako izključevalen je vsakršen etnični nacionalizem, moramo razumeti njegove odkrite, manifestne antisemitske prakse (ki so se v Evropi nekoliko potuhnile za pitijski jezik komaj po drugi svetovni vojni) – in ne obratno.

Iz navidezno neobvezujočega »hibridnega«¹¹ teksta se tako v jedru izlušči sicer kompleksna hierarhizacija romaneskni razmerij, ki postane še jasnejša, če si pobliže pogledamo, kako je v ta razmerja vpet avtor, skrit za – ne zgolj terminološko – nezanesljivim pripovedovalcem.¹⁰ Trdim, da druga pozicija, ki presega vsiljeno binarnost med imperijem in avtohtonostjo, torej (vsaj psevdoteoretska pozicija, pripada prav pisatelju romana (sicer Nejudu in, naj takoj poudarim, neteoretiku).¹¹ Tovrstno abstrahiranje odnosa med »Ircem«¹² in »Judom«¹³ je nujno izhodišče, da analizo poglavja in

Joyceovega mesta v njegovih hierarhičnih razmerjih zastavimo teoretsko. In da se seveda otresemo prvotnega vtisa, da se je romaneskni dialog v svoji končni, »polifonični« verziji izneveril Joyceovemu prvotnemu namenu.

Slavoj Žižek nam lahko, tokrat brez dvoma onkraj svojega namena,¹² poda ključ v enem od mnogih odlomkov, v katerih izraža svojo skepso do glavnine postkolonialnih študij. Te Drugega po njegovem idealizirajo do točke, s katere se zdi težava Drugega nekaj, kar kolonizacija tlači – četudi gre, prav nasprotno, za glavni motor kolonizacije. Ne po naključju Žižkov ugovor – spet brez njegovega namena – odgovarja zgoraj omenjenim Lloydovim eksplikacijam »(ne)avtentičnosti«. Navedimo nekoliko daljši Žižkov citat:

Ne smemo pozabiti, da je del evrocentrizma prepričanje, predpostavka, da smo bili nekako prikrajšani za izvorni dragulj modrosti, ki ga je treba potem iskati drugod, pa čeprav v Tibetu [...] ali kje drugje. Gre za idejo, da je resnična modrost nekje drugje in da jo lahko skozi težko in avanturistično popotovanje znova odkrijemo. To pa je bilo na delu vse od začetkov kolonizacije [...]. Podobno drži tu, v ZDA, s prvotnimi prebivalci Amerike. Knjiga, za katero mislim, da je najboljši antipod rasizmu in v kateri sem nadvse užival, je *Ekološki Indijanec*. V celoti poskuša razbliniti mit (in menim, da gre za absolutno rasističen mit), da so prvotni prebivalci Amerike uživali neko vrsto organskega ravnovesja z naravo. Preprosto dokaže, da so bili tako slabi kot mi, da so tudi sami povzročili nešteto ekoloških katastrof s pobojem preveč bizonov in tako naprej. To je precej nerasističen postopek, saj jih napravi normalne. V nasprotju s sloganom, da želi zahodni rasizem svet narediti uniformen, menim, da rasizem uspeva na razlikah. Rasizem vselej govori o idealni Drugosti. (Žižek, »Philosopher« 261)

A naredimo korak naprej k *zafirani* kulturi in njenemu ambivalentnemu razmerju z dominantno kulturo, kakršno se vzpostavlja skozi čas. Ni dovolj reči, da se na strani podrejene kulture to razmerje lahko pozna le v eni točki med dvema skrajnima procesoma – popolnim zanikanjem vladajoče kulture ali popolno asimilacijo vanjo. Treba je poudariti, da gre tudi nasprotovanje razumeti dvoumno – lahko se razvije v zavzemanje za avtohtonost in namišljene »avtentične korenine«, ki naj bi jih spodrezala modernizacija (in v njenem imenu dominantna kultura – to pa je natanko tisto, kar Žižek kritizira vsakič, ko obravnava postkolonialne študije). Po drugi strani se lahko kritika dominantnih sil v iskanju boljših in bolj emancipatornih opcij nadgradi s sočasno kritiko zatirane kulture in njenih praks, ideološko naddoločenih s kolonializmom.

Navkljub nenehnim insinuacijam, da je Joyce preziral vse irsko, menim, da za avtorja *Uliksa* v veliki meri velja prav zgoraj omenjena drža. Vsekakor pa se je treba postaviti po robu inherentni nevarnosti, da bi iz tovrstnih namigovanj sklepali, da Joyce ni bil (dovolj) kritičen do britanskega

imperializma. Celo do irskega literarnega preporoda ni bil tako izrazito odklonilen, kot velja po splošnem prepričanju, najbrž tudi zaradi njegovih literarnih alter egov. Clare Hutton v svoji analizi Joyceovega odnosa do irskega preporoda – morda presenetljivo – ugotavlja, da je pisatelj precej jasneje simpatiziral z irskimi separatističnimi tendencami kot katerikoli od njegovih pomembnih literarnih likov (Hutton 195). Joyceovi liki so pogosto zelo samokritične in distancirane karikature njegovih lastnih nazorov. V sledih sem to nakazal že pri **Državljanu, a če ta (vsaj mestoma) zastopa** Joyceove pretekle in že ovržene poglede, je nenavadno, kako pogosto pisateljevi literarni liki zavzemajo distanco do njegovih skoraj sočasnih siceršnjih pogledov na irsko stvarnost.

Tako sicer ironični sklep *Umetnikovega mladostnega portreta* (»Grem, da bom že milijonto pot srečal resničnost izkušnje in v kovačnici svoje duše skoval neustvarjeno zavest svojega rodu.«) (Joyce, *Umetnikov* 288) nenavadno spominja na pismo iz leta 1912 (torej dve leti starejše od prve izdaje tega romana), v katerem je Nori pisal, da ima pravico obiskati Abbey Theatre, da bi si ogledala novi igri Yeatsa in Syngea, saj da je njen mož »eden od pisateljev te generacije, ki najbrž končno ustvarjajo zavest v duši tega nesrečnega rodu« (Hutton 196). Poleg dejstva, da je bil Joyce v omejenem pismu do irskega vprašanja precej manj sarkastičen, je treba razumeti, da sta bila ravno Yeats in Synge v tistem času, nasprotno od Joycea, zelo zavzeta z literarnim preporodom. Raziskovalka gre naprej in izpostavi dvojnost med Joyceovim znamenitim zavračanjem Irskega literarnega gledališča (ki ga je imenoval za »last drhali najbolj zaostale rase v Evropi«) (Hutton 203) in pisateljevim priložnostnim obiskovanjem njegovih predstav, dvojnost med Joyceovo kritiko Yeatsa zaradi »izdajalskega prilagodljivostnega instinkta« slednjega in njegovim trajnim študijem Yeatsovega literarnega razvoja, ki je imel očiten vpliv na Joyceovo pisanje skozi čas, ter mnoge druge dvojnosti (ibid.).

Tovrstne dvojnosti se berejo povsem drugače, če jih sopostavimo z Žižkovimi svarili pred politično regresivnostjo etnično osnovanega vračanja k fantazmatski idealizirani preteklosti. Žižkovi nazori namreč ne veljajo samo za teoretsko analizo dominacije (kjer jim postkolonialist Lloyd ni bil povsem kos), temveč v enaki meri za odpor proti dominaciji (kjer jih je *in situ* praktical že Joyce). Z razumevanjem pisatelja *Uliksa* kot predstavnika tovrstne držje je mogoče zavrniti lloydovsko razumljeno »hibridno« arbitrnost Joyceovih postopkov. Moja kontekstualizacija pri Žižku izpostavljene dileme in njene razrešitve namreč implicira, da je Joyce ne le jasno razumel sočasne hegemonične procese in njihove učinke (s čimer bi se bržkone strinjal tudi Lloyd), temveč da jih v prepoznavnih in prav nič poljubno motiviranih silnicah razkriva tudi njegovo literarno ustvarjanje.

Omeniti je treba, da je Joyce kljub neizpodbitni večplastnosti svojih literarnih sredstev *imel* in (še vedno v prepoznavni maniri) tudi *izražal* svoja politična stališča. Prav tako je treba ugotoviti, da je imel kljub številnim očitkom o politični reakcionarnosti, ki jih je iz individualističnega »protirealizma« in »statične celovitosti« njegove proze izvajal denimo György Lukács (35–37), vsaj v vprašanih, povezanih z irskim nacionalizmom in modernizacijo, Joyce progresivna in (posebno v primerjavi s svojimi preporoditeljskimi sodobniki) očitno reflektirana stališča.

Kot socialist (Ellmann 87, 142, 197–198) je najprej zavrnil katolicizem, v katerem je bil vzgojen (49, 197, 219, 256; Lernout 332), zatem pa še tradicionalistični nacionalizem, ki se mu je hitro zdel »odvraten« (Ellmann 66). Kljub temu je bil ob zori stoletja, kakor poroča Richard Ellmann v Joyceovi daleč najdetajlnejši biografiji, »pripravljen prisluhniti [nacionalnim zahtevam svoje dežele], vendar na svoj način« (ibid.). Ker od tradicionalnega nacionalističnoideološkega veziva tako ni veliko ostalo, je treba Joyceove na prvi pogled ambivalentne prakse locirati v drugačen ideološki okvir. Sklepati je mogoče, da je že v začetni utopičnosocialistični in anarhistični formaciji družbene problematike presojal s točke, ki je bila nacionalistični ideologiji neznana – s točke družbenosti. Posebno od prvega desetletja 20. stoletja naprej pa lahko v Joyceovih pismih opazimo argumentirano presojanje zgodovinskega trenutka, kakršno bi dotlej težko našli tudi pri njem samem.

Glede slednjega je bil Ellmann jasen: Joyceovo ambivalentno videnje britanske dominacije je postavil v marksistični kontekst in sklenil, da je Joyce »vsrkal dovolj Marxove misli«¹³ (237), da je (britanski) kapitalizem razumel kot nujno prehodno obdobje med (irsko) ruralno družbo in (mednarodnim) socializmom. Na tem mestu je citiral Joyceovo rimsko pismo iz leta 1906: »Irski proletariat je treba šele ustvariti. Obstaja fevdalno kmetstvo, ki grize v zemljo [*scraping the soil*], a bo z narodnim preporodom ali z definitivno nadvlado Anglije gotovo izginilo.«¹⁴ (ibid.)

Čeprav je Joyce določene vidike britanske hegemonije, ki se na Irskem do konca prve svetovne vojne ni dosti omajala, razumel kot alternativo irskemu nacionalizmu, pa je kategorično zavračal imperialistično hegemonijo sámo in celo irsko neodvisnost (predvideval in) zagovarjal že leta 1901 (Ellmann 399). To pa nikakor ne pomeni, da bi podpiral *kakršnokoli* neodvisnost ali da bi bil zanjo pripravljen nekritično žrtvovati pomembne vidike modernizacije. Še več: Joyce se je moral (celo) s svojim vulgarno-marksističnim presojanjem razmerja med britansko dominacijo in irskim separatizmom jasno zavedati, da je kritika, ki jo je izstavljal britanskemu imperializmu, lahko (prav tako kot njen objekt) le posledica modernizacije – prav to pa je vidik, ki je (irskim ali katerim drugim) nacionalistom

zaradi drugačnega ideološkega okvira njihovih praks v glavnem običal v slepi pegi. Zato je Joyce v prvem desetletju 20. stoletja vse bolj preziral ravnanje svojih sodobnikov, ki modernizaciji *po angleško* niso zoperstavili modernizacije *po irsko*, temveč so slednjo nadomeščali z – retraditionalizacijo. Ta pa je (po Žižku) obetala poglobitev – in ne odpravo izkoriščevalskih razmerij britanske dominacije. Slednja je za ohranjanje dominacije v novem stoletju potrebovala natanko takega Irca, kot ga je obetal etnični nacionalizem – dobrohotnega in neizobraženega atavističnega vaščana, ki ob pavperizaciji ne bo zahteval delavskih pravic, kakršne je v angleških mestih posredno in nehote sprožila šele industrializacija. Skozi čas je fundamentalni tradicionalizem postajal tako integralen del irskega boja za neodvisnost, da je Joyce na neki točki odklonil vsakršno sodelovanje z njegovimi akterji. V tem pogledu je zgovorno še eno pismo, ki ga je Joyce leta 1906 poslal iz Rima in v katerem nacionalno vprašanje decidirano razume onkraj etnične in rasne ideologije, ki je gnala irski nacionalizem:

Čemur najbolj ugovarjam v zvezi s časopisom [Arthurja Griffitha, nacionalističnega politika], je to, da ljudi na Irskem vzgaja na stari papici rasnega sovražstva [*old pap of racial hatred*], ko pa lahko kdorkoli vidi, da če irsko vprašanje obstaja, v glavnem obstaja za irski proletariat. (Joyce, *Selected Letters* 111)

Poglavje *Uliksa* o kiklopu tako nevsiljivo, a dosledno zagovarja vidik, ki je v zadnjih desetletjih bolj ali manj izginil tako iz partikular(izira)nih ideologij gibanj za neodvisnost kot iz dela družboslovja, ki se poudarjeno osredotoča na partikularistične problematike. Še več, Joyce, ki svojega odpora do britanske imperialistične hegemonije ni gradil na irski »identiteti« in »tradiciji«, danes nima več pravih političnih sogovornikov. Tudi glavnina k identitetam naravnane akademske sfere je nekritično povzela zgodnje, čustveno zaznamovane irske očitke Joyceu o njegovem protiirskem sentimentu. Resnici na ljubo je k temu v marsičem pripomogel pisatelj sam, saj se je ob mnogih priložnostih ponašal s posmehom nasproti vsemu irskemu. Toda družboslovje in literarna veda (posebno pa tista, ki se tako deklarirano upira *esencialističnim* kategorijam) bi morala onkraj te manifestno identitetne in bržkone literarno motivirane metafore odkriti pisateljevo kritično misel. Ta je, kot sem poskušal pokazati z zoperstavljanjem (v poglavju »Kiklop« obravnavanih) dilem ambivalentnim Joyceovim nazorom, vsaj do neke mere podprta s teorijo, pa čeprav s površno absorbirano teorijo iz druge roke. Vsekakor pa so učinki Joyceovega (neizkoriščenega) srečanja z Marxom, kakor namiguje tudi Ellmann, jasno razpoznavni ne le v njegovih pismih, temveč tudi v odločitvah, ki se zunaj omenjene države zdijo nerazumljive ali v najboljšem primeru ambivalentne. Tovrstne refleksije, ki je (v najslabšem primeru) videla onkraj ideologije

irskega nacionalizma, pa je bilo v tistem času zmožnih le malo njegovih literarno dejavnih rojakov.¹⁵

Joyce je tako zaradi svoje konstantne kritike (irskega) tradicionalizma in (angleškega) meščanstva v družbi, ki ji osnovne ideološke koordinate odmerjata prav meščanstvo in tradicionalizem, deležen nerazumevanja. Po drugi strani pa se je lahko prav zato, ker se (tudi) po literarni intervenciji Jamesa Joycea tako ideologija tradicionalizma kot ideologija meščanstva kažeta drugače kot pred njeno kritično ostjo do nje, v tej isti družbi sčasoma uveljavil kot nesporna pisateljska ikona. A že njegova literarna kanonizacija po svoje odraža specifičen način njegovega odpora do angleškega imperializma, ki nas v modernem literarnem jeziku nagovarja v »Kiklopu«. Namesto da bi se tako kot številni njegovi sodobniki posvečal tradiciji lastne narodne posebnosti in razvijal irsko gelščino, se je namreč povsem v skladu s svojo kritično držo odločil drugače in postal eden največjih mojstrov angleškega jezika – zaradi česar je še danes bistveno dostopnejši tudi tistim bralcem (in družboslovcem), ki sicer stavijo na pomembnost gojenja tradicij in razvijanja identitet.

OPOMBE

¹ Frank Budgen, pisatelj, slikar in Joyceov družabnik, o pripovedovalcu poglavja pravi, da »ne ve o nikomer nič dobrega, pač pa veliko slabega, nabranega po raznih ovinkastih poteh, tako da iz njegovega govorjenja dobivamo podobo Dublina in Dublinčanov 'z zadnje strani'« (Gradišnik 553).

² V izvorniku (in v Gradišnikovem prevodu) je zapisan kot *državljan (citizen)*, a Gradišnikovo dosledno pisanje z veliko začetnico v spremnem besedilu sem zaradi preglednosti obdržal tudi sam.

³ V spletni knjižnici s povezavo do gesel iz *An Intermediate Greek-English Lexicon* Liddella in Scotta iz leta 1889, katerega metajezik je angleščina, je tako pridevnik *πολύφημος* dobesedno preveden kot »much spoken of« oziroma »famous«, različni pomeni pridevnika *πολύτροπος* pa so »much-travelled«, »much-wandering« oziroma »turning many ways« ali »of many ways«.

⁴ V izvorniku: »I'm Citizen John Cusack from the Parrish of Carron in the Barony of Burren in the County of Clare, you Protestant dog!«

⁵ Ob tem pa je treba vedeti, da je Joyce (tudi) Blooma hotel predstaviti kot ne prav pametnega, zato bi v njegovih replikah težko utemeljeno prepoznali teoretske intervencije.

⁶ Francoski pojem nacije se je (v sklopu kritične razsvetljenske ideologije) izoblikoval v opoziciji do francoske oblasti, angleški pa je bil – po revolucijah v 17. stoletju in precej zgodnejši uvedbi kapitalističnih razmerij – že državno spodbujen (in kot tak učinkujoč v sklopu vladajoče ideologije).

⁷ Konec koncev so premiki leta 1830, formativni za diseminacijo in nadaljnji razvoj različic državljskega tipa nacionalizma, vsaj posredno zadevali tudi Anglijo. Tako je bila reforma parlamenta leta 1832 (*Great Reform Act*) posledica julijske revolucije v Franciji in s tem po Hobsbawmu (147) eden od edinstvenih zgodovinskih momentov, ko je tudi politične procese v Veliki Britaniji mogoče razumeti kot del splošnega evropskega dogajanja.

⁸ Naj za primerjavo *Timesu* navedem, kako drugače je javno mnenje skoraj sočasno formiral *Neue Preussische Zeitung*, bolj znan kot *Kreuzzeitung*, sicer konservativni »otrok« leta 1848. Uredništvo je v začetku leta 1881 pisalo: »Judovsko vprašanje je [v Nemčiji] žgoča tema od začetka leta in zdaj mu vsak časnik namenja redno kolumno. [...] Judovsko vprašanje je postalo osrednje življenjsko vprašanje. [...] Boj med Judi in kristjani je boj na življenje in smrt, boj med krščanskim in racionalističnim svetovnim nazorom.« (Weinberg 57)

⁹ Med Irci so se konec 18. stoletja zaradi agrarnega nezadovoljstva močno prijele jakobinske ideje. Te so se postopoma okrepile zlasti znotraj (v začetku pretežno liberalnega in prostozidarskega) revolucionarnega krožka United Irishmen. V skupnem nasprotovanju britanskemu imperiju so radikalni Irci prirejali celo maše za padle francoske revolucionarje (Hobsbawm 107). Vsekakor pa so tovrstne inklinacije izzvenele že desetletja pred pojavom irskega gibanja Repeal Association, prvega organiziranega nacionalističnega gibanja v Evropi. Vodil ga je pragmatični demagog Daniel O'Connell, do leta 1848 edini nacionalistični voditelj z množičnim zaledjem, kar mu je v obdobju restavracije olajšala tesna navezava na katoliško cerkev. Prav tako je v prid gibanju, ki je temeljilo na kmetih in zelo tenki plasti malomeščanov, učinkovala razdrobljenost lokalno organiziranega anglikanskega plemstva (Hobsbawm 181).

¹⁰ Če pa se le ustavimo pri terminologiji – pripovedovalec omenjenega poglavja se lahko pohvali z atributi vseh treh členov tipologije nezanesljivega pripovedovalca po Shlomith Rimmon-Kenan: kot pripovedovalec z omejenim znanjem (poglavje ga namreč karikira kot slaboumežja) je nezanesljivi *razlagalec*, kot osebnostno oziroma čustveno preveč vpleteni pripovedovalec je nezanesljivi *poročevalec*, kot pripovedovalec z vprašljivo vrednostno shemo je nezanesljivi *presojevalec* (prim. Harlamov 36–37). V vzratnem ogledalu nam tako Joyce v kritični materialistični maniri mimogrede pokaže ne le na relativno prepustnost tovrstnih kategorij, temveč tudi na njihovo vzajemno pogojenost.

¹¹ Za nazornejši prikaz Joyceovega dialektičnega stališča naj navedem kar njegov komentar na obče mesto irske nacionalistične mitologije, češ da je bila Irska skozi vso zgodovino strpna do Judov (zaradi specifične skladnje ga puščam v izvirniku): »Ireland never persecuted the Jews ... Because she never let them in.« (Eliash 54)

¹² Žižek se namreč z Joyceom ni nikoli ukvarjal. O razlogih za to nam ni treba ugibati, saj je bil sam zelo nazoren: »Jamesa Joycea lahko z vsemi obscenostmi vred, ki prežemajo njegova dela, označimo za ultimativno katoliškega avtorja, [po Thomasu J. J. Altizerju] 'največjega vizionarja mračnega podzemlja katolicizma, podzemlja, ki uteleša čisto transgresijo, toda transgresijo, ki je kljub vsemu globoko katoliška'. Katolicizem je legalističen, in Zakon, kot je tako dobro vedel Sveti Pavel, generira svojo lastno transgresijo; uprizoritev obscenega podzemlja Zakona, travestija črne maše (oziroma, v Joyceovem primeru, povzdignjenje 'slehernika' [...] v Kristusa, ki mora umreti, da bi se ponovno rodil kot večna Boginja Življenja, od Molly Bloom do Anne Livie Plurabelle), je najvišje katoliško dejanje.« (»Beckettov ne-Jaz« 324–325) Žižek v nadaljevanju navaja, da Lacanovo pozno branje Joycea, ki mu je posvečen eden njegovih zadnjih seminarjev, po splošnem prepričanju ne dosega starejših branj; in celo, da je bila Lacanova fasciniranost s *Finneganovim bdenjem* »v nekem smislu napačna« (325).

¹³ In to celo kljub preziru do Marxa, kakršnega je pokazal le dve leti pred tem, v času svoje anarhosocialistične formacije (142).

¹⁴ Tik pred citiranim mestom je zgodovinsko razsodni Joyce za Irsko zapisal, da bi bil tudi po njegovem »Sinn Fein učinkovitejši. Seveda razumem, da bi uspeh pomenil zamenjavo angleške prestolnice za irsko, toda nihče, domnevam, ne zanika, da je kapitalizem stopnja napredka.« (Joyce, *Selected Letters* 125)

¹⁵ Častna izjema je seveda Oscar Wilde.

LITERATURA

- Altshuler, David A. *Hitler's War Against the Jews: A Young Reader's Version of The War Against the Jews, 1933–1945, by Lucy S. Davidowitz*. New York: Behrman House, 1978.
- Brenner, Michael, Rainer Liedtke, David Rechter. *Two Nations: British and German Jews in Comparative Perspective*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1999.
- Campbell, Joseph. *Mythic Worlds, Modern Words. On the Art of James Joyce*. Novato: New World Library, 2003.
- Campbell, Matthew. »Nineteenth-century lyric nationalism«. *James Joyce in Context*. Ur. John McCourt. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 184–194.
- Castle, Gregory. »Post-colonialism«. *James Joyce in Context*. Ur. John McCourt. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 99–111.
- Childs, Peter in Patrick Williams. *Introduction To Post-Colonial Theory*. London, New York: Routledge, 2014.
- Dokler, Anton. *Grško-slovenski slovar* [Elektronski vir]. (Popravki Matej Hriberšek et al.). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2015.
- Eliash, Shulamit. *The Harp and the Shield of David: Ireland, Zionism and the State of Israel*. Abingdon: Routledge, 2007.
- Ellmann, Richard. *James Joyce – New and Revisited Edition*. Oxford, Toronto, New York, Melbourne: Oxford University Press, 1982.
- Frankel, Jonathan. *Prophecy and Politics: Socialism, Nationalism, and the Russian Jews, 1862–1917*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Gradišnik, Janez. »Pisatelj in njegovo delo«. James Joyce: *Ulikses II*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1967. 387–629.
- Graham, Colin. *Deconstructing Ireland: Identity, Theory, Culture*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.
- Harlamov, Aljoša. »Nezanesljivi pripovedovalec v sodobnem slovenskem romanu«. *Jezišk in slovstvo* 55.1–2 (2010): 33–46.
- Hobsbawm, Eric. *Obdobje revolucije*. Prevod: Mirko Avsenak. Ljubljana: DZS, 1968.
- Hutton, Clare. »The Irish Revivals«. *James Joyce in Context*. Ur. John McCourt. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 195–204.
- Joyce, James. *Selected Letters*. Ur. Richard Ellmann. New York: Viking Press, 1975.
- — —. *Ulikses I*. (Prev. Janez Gradišnik). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1967.
- — —. *Umetnikov mladostni portret*. (Prev. Jože Udovič). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966. (Zbirka Sto romanov 20.)
- Leerssen, Joep. *National Thought in Europe: A Cultural History*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008.
- Lernout, Geert. »Religion«. *James Joyce in Context*. Ur. John McCourt. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 332–342.
- Loomba, Ania. *Colonialism/Postcolonialism*. London, New York: Routledge, 2005.
- Lukács, György. *O današnjem pomenu kritičnega realizma*. (Prev. T[aras] K[ermauner]). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.
- Litz, A. Walton. *James Joyce – Method and Design in Ulysses and Finnegans Wake*. London, New York, Toronto: Oxford University Press, 1962.
- Newman, Gerald G. *The Rise of English Nationalism: A Cultural History, 1740–1830*. New York: St. Martin's Press, 1987.
- Weinberg, Sonja. *Pogroms and Riots: German Press Responses to Anti-Jewish Violence in Germany and Russia (1881–1882)*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010.
- Žižek, Slavoj. »Beckettov ne-Jaz«. *Poskusiti bolje*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011. 323–343. (Zbirka Čas misli.)

- Žižek, Slavoj, Gary A. Olsen, Lynn Worsham. »Philosopher, Cultural Critic and Cyber-Communist«. *JAC Online* 21.2 (2001): 251–286.
- Perseus Digital Library: Ὀδύσσεια. Splet 19. 10. 2015. <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>>, <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0135>>, <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0058%3Aentry%3Dpolu%2Fatos>> <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=polu%2Ftropon&la=greek&can=polu%2Ftropon0&prior=mou=sa&d=Perseus:text:1999.01.0135:book=1:card=1&i=1#lexicon>>

“Cyclops” and Nationalism: Inherent Political Dilemma of Joyce’s “Hybrid” Text

Keywords: English literature / Joyce, James / nationalism / imperialism / Ireland / postcolonial studies

The paper focuses on the dilemmas presented in James Joyce’s “Cyclops” episode, a chapter of his opus magnum, *Ulysses*. Beginning briefly by outlining the parallels with Homer’s *Odyssey* as the source text of Joyce’s intertextuality helps us understand elementary discrepancies in ideological agendas and the basic relations between the protagonists. In this regard some subtle distinctions between imperialism and colonialism, as proposed by Ania Loomba in *Colonialism/Postcolonialism*, are introduced. The dichotomy between the chapter’s seemingly easily comprehensible relations and a polyphony of voices that constantly interrupts them has been discussed at greater length in several current postcolonial studies. The postcolonial attitude opens pertinent questions but leaves aside certain points that were no doubt essential to Joyce. Most of those studies—some of them are mentioned in the text—simply ascribe currently popular notions of postmodern plurality to Joyce’s mode of writing. Without completely dismissing the views mentioned, the paper considers Joyce rather an unlikely forerunner of another approach—the one suggested by Slavoj Žižek in his reflections on a postcolonial thought. His criticism directed at the traditional line of thought still inherent to many postcolonial theorists (if not to postcolonial studies in general), when applied to the topic, creates a more credible explanation of many of Joyce’s personal and literary decisions.

The article argues that Joyce was well aware of political dilemmas; by recalling some biographical notes and excerpts from his non-literary writing, the discussion emphasizes the often overlooked bonds between his

political statements and the structure of the “Cyclops” episode. Without the framework put forward by Žižek, both—Joyce’s literature and his biographical persona—could indeed be understood as merely ambiguous towards its underlying political questions and encouraging arbitrary interpretations, those seemingly beyond a clear political agenda.

Oktober 2015